

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: ремећења језичких система и језичке норме	65—77.
2. И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику	78—89.
3. Миливој Павловић: Реакције и функције	90—93.
4. Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
5. Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
6. Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
7. Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
8. М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.
9. Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику	156—178.
10. Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дахтајати</i> , <i>дрхтати</i> и сл.	179—191.
11. Језичке поуке	192—199.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

О АКЦЕНТУ ВОКАТИВА НЕКИХ ИМЕНИЦА

У својим студијама о нашем акценту (скупљеним у „Српским акцентима“, Београд—Земун, 1925) Ђ. Даничић је показао да је акценат вокатива неких именица мушког рода колебаљив и да у неким случајевима, како сам вели, не зна какав би био акценат тог падежа. Даничић се нашао у таквој ситуацији једним делом и због тога што је материјал који је о овом питању оставио Вук Караџић — био крајње оскудан, а углавном због тога што наши народни говори у то доба нису били ни приближно довољно проучени, па се, наравно, није могао извести ни иоле чвршћи научни закључак. Тој неизвесности допринела је умногоме чињеница што се неке од тих именица готово никад не употребљавају у вокативу. Тако, док се, на пример, вокатив именице *синџац* може често чути, употреба вокатива именице *кућерак* ни у ком случају није редовна језичка појава. Типови именица о чијем је акценту вокатива овде реч јесу: *војник—војника, барјакџијар—барјакџијара, айошкџар—айошкџара, милицидџар—милицидџара, револуцидџар—револуцидџара*, тј. све оне именице мушког рода које у номинативу једн. имају дуг последњи слог и краткоузлазни акценат на претпоследњем слогу, а у ген. једн. дугоузлазни акценат на претпоследњем слогу; затим типови: *Босџац—Босџаца, Далмајџинац—Далмајџинца, Новозџарац—Новозџарца, вегетџаријџац—вегетџаријџаца, револуциџарац—револуциџарца*, тј. све оне именице мушког рода које у ном. и ген. једн. имају дугоузлазни акценат на претпоследњем слогу; затим типови *шџрџва—шџрџва, свџдок—свџдка, синџац—синџаца и кџсац—кџсаца*.

Од времена Даничићева до данас, дакле за последњих стотинак година, проучавање народних говора и нашег језика уопште разрасло се и у ширину и у дубину, тј. и квантитативно и квалита-

тивно. И питање акцента вок. једн. и мн. показаних типова именица захватано је много пута. Дијалектолози су му поклањали посебну пажњу баш због тога што је Даничић указао на потребу да се оно испита. Што се тиче научних лингвистичких радова (расправа о нашем акценту, научних граматика, тј. свих оних радова који су ишли за тим да се утврде „норме“ нашег акцента), у њима се, све доскора, углавном остајало на ономе што су дали Вук и Даничић.

Да би се колико-толико видела природа овог питања, пока-
заћу овде неке од појава које су констатоване на терену (у народ-
ним говорима са књижевном и некњижевном акцентуацијом) или
показане у теоријским научним радовима:

в ò ј н њ к — а) вок. једн.: *вòјнѝче, занáше, орачѹ, младѝћу*;
б) вок. мн.: *вòјнѝци, војнѝци, војнѝциј*;

барјакѝ а р — а) вок. једн.: *бàрјакѝàру(е), говедàрѹ(е)*;

б) вок. мн.: *бàрјакѝàри, барјакѝàри, каѝешàнѝ*;

а ѝ о ѝ è к à р — а) вок. једн.: *àѝоѝекàру(е), нèсуђенѝче, нèсуђенѝче, лакрòдѝàшу, лакрòдѝàшу*; б) *àѝоѝекàри и айоѝекàри*;

м и л и ц и ò н à р — а) вок. једн.: *мѝлѝционàру(е), исѝод-сунчанѝче*; б) вок. мн.: *мѝлѝционàри, мѝлѝционàри, исѝодсунчанѝци*;

р е в о л у ц и ò н à р — а) вок. једн.: *рèволюционàру(е), револуционàру(е), рачуноидлагàчу*; б) вок. мн.: *рèволюционàри, револуционàри, рачуноидлагàчи*;

Б о с à н а ц — а) вок. једн.: *Бòсàнче, Бòсàнче, Босàнче*; б) вок. мн.: *Бòсàнѝци, Босàнѝци, Рèсàвѝци, Босàнѝци*;

Д а л м а ѝ и н а ц — а) вок. једн.: *Дàлмàѝѝнѝче, Далмàѝѝнѝче, Далмàѝѝнѝче, Талијàнàц*; б) вок. мн.: *Дàлмàѝѝнѝци, Далмàѝѝнѝци, Далмàѝѝнѝци, Далмàѝѝнѝци*;

Н о в о ѝ а з à р а ц — а) вок. једн.: *Нòвоѝазàрче, Нòвоѝазàрче, Нòвоѝазàрче, Нòвоѝазàрче*; б) вок. мн.: *Нòвоѝазàрѝци, Нòвоѝазàрѝци, Нòвоѝазàрѝци, Нòвоѝазàрѝци*;

в е г е ѝ а р и ј à н а ц — а) вок. једн.: *вèгèѝаријàнѝче, вегèѝаријàнѝче, чуѝуройсѝѝлѝче, вегèѝаријàнѝче*; б) вок. мн.: *вèгèѝаријàнѝци, вегèѝаријàнѝци, вегèѝаријàнѝци, чуѝуройсѝѝлѝци, вегèѝаријàнѝци*;

р е в о л у ц и о н à р а ц — а) вок. једн.: *рèволюционàрче, револуционàрче*; б) вок. мн.: *рèволюционàрѝци, револуционàрѝци, револуционàрѝци*;

ш а р њ в — а) вок. једн.: *шџрове, сџколе, њџишкове, лџжове*, дакле увек на првом слогу; б) вок. мн.: *шџрови, сџколи, лџдови* и *шарџви, сокџли, лудџви*;

с в ѓ д о к — а) вок. једн.: *свѓдоче, човѓче*; б) вок. мн.: *свѓдоци* и *сведѓци*;

с и њ в а ц — а) вок. једн.: *сѓњѓвче, сѓновче, ѓѓсначе, синѓвче*; б) вок. мн.: *сѓњѓвци, сѓновци, синѓвци, синѓвци*;

к њ с а ц — а) вок. једн.: *кѓшче*; б) вок. мн.: *кѓци* и *кѓци*.

Као што се види, ми данас — у народним говорима и у књижевном језику — имамо разноврсно изговарање у вокативу. Ако се томе дода да вокатив у свему може бити исти као номинатив, онда се та разноврсност још више повећава. Исто тако се види да је разноврсно и место вокативног акцента у наведеним именичним типовима; ипак се ту оцртавају два пола — 1. иницијални слог: *вѓјѓиче, Дѓлмайѓиче, шѓрове, вѓјѓици, Дѓлмайѓици, шѓрови* итд. (пренесени акценти) и 2. последњи слог или слогови ближе крају речи: *орѓчѓ, говедѓрѓ, Далмайѓиче, револуционѓри* итд. (непренесен акценат). Између та два интонациона поља постоје, разуме се, разни прелазни облици наглашавања: *Далмѓѓиичице, Далмѓѓиичици, Јужноѓмерикѓнче* итд. Акценат на првом слогу у вокативу потиче, као што је познато, из врло дубоке старине — доспео је до нас, преко прасловенског, још из индоевропског, и зато се он данас сусреће не само у нашим народним говорима с модерном акцентуацијом већ и у нашим старијим и најстаријим народним говорима; моменат померања нагласка за један слог ка почетку речи, што представља један од главних квалитативних чинилаца у развоју наших нових народних говора у односу на старе, није реметио дотадашње акценатске односе у вокативу. Тај акценат, тј. акценат на првом слогу вокатива, врло је распрострањен и представља, може се рећи, владајући вокативни акценат у нашем језику. То је уосталом и нормално и свакако је у вези са немирном, динамичном природом вокативног падежа не само у нашем језику већ и у другим. Међутим, има данас у нас народних говора у којима постоје знатне тенденције регресије акцента у вокативу (*орѓчѓ* место *ѓрѓчу*) или његове идентификације с акцентом неких других падежа (вок. мн. *јунѓци* : ном. мн. *јунѓци* или вок. једн. *Србијѓнче* : ген. мн. *Србијѓнѓѓѓ*, поред морфолошког поклапања: вок. једн. *мѓмак, ѓруг* према истоветном ном. једн.).

И сад се поставља основно питање: шта би од свега тога, на основу онога што постоји у народним говорима и што је констатовано у нашој науци о језику, требало да буде књижевни акценат.

У свођењу наведеног акценатског материјала на акценатску меру књижевног језика мора се, разуме се, прво одбацити све оно што нам пружају наши старији говори, тј. говори са непре-несеном акцентуацијом, али само утолико уколико акценат у вок. већ од старине није на почетном слогу речи. Овај је материјал наведен само зато да би послужио као потврда онога што је у књижевном језику или онога што се налази на нашим „књижевним“ теренима, тј. у оним народним говорима који су Вуку послужили као основица књижевног језика. Ми ћемо, дакле, сад одмах одбацити акценатске форме *Србија̀нче*, *Далмаи́нче*, *и́љева̀чу* и сл., али ти примери несумњиво потврђују изговоре *Србија̀нче*, *Далмаи́нче*, *и́љева̀чу* итд.

Горе наведени акценатски типови дати су по Даничићу. Та диференцијација акценатских типова углавном је формалне природе, тј. један од фактора који су Даничићу послужили за утврђивање акценатских типова био је — број слогова из којих се реч састоји. Иако је сасвим извесно да се тај формални моменат не сме испустити из вида при укупном разматрању ових акцената, ипак је сасвим уочљиво да су неки од тих типова врло сродни. Тако су блиски једни другима и иду у исти ред сви типови који имају краткоузлазни акценат на претпоследњем и дужину на последњем слогу (*ју̀на̀к*, *ка̀йеи́а̀н* итд.), па у крајњој линији имају исти или готово исти квалитативни и квантитативни изговорни систем. Тако је и са типовима који имају дугоузлазни акценат на претпоследњем и краткоћу на последњем слогу (*бе́гуна̀ц*, *Далмаи́ина̀ц* итд.). Изналазећи додирне тачке, тј. генералишући ствари, може се рећи да су и ове две велике акценатске групе — у великој мери сродне: *ка̀йеи́а̀н*—*Боса̀на̀ц*, *ка̀йеи́а̀на*—*Боса̀нца*, *ка̀йеи́а̀ну*—*Боса̀нцу*, *ка̀йеи́а̀не*—*Боса̀нче* итд.

Што се тиче акцента вок. једн. типова: *во̀јнѝк*, *ба̀рја̀кчи́а̀р*, *а̀йои́шека̀р*, *милицио̀на̀р*, *революцио̀на̀р*, мислим да је краткосилазни акценат на првом слогу (*во̀јнѝче*, *ба̀рја̀кчи́а̀ре* итд.) — ван дискусије пошто је врло жив и у народним говорима и у књижевном језику. Уосталом, нико му не оспорава књижевну вредност.

Таква је ситуација, добрим делом, и са типовима: *Босáнац*, *Далмаџи́нац*, *Новојазáрац*, *вегетаријáнац*, *револуциона́рац*, тј. књижевна вредност краткосилазног акцента на првом слогу вок. једн. не може се побити: *Бòсáнче*, *Дáлмаџи́нче* итд. Међутим, поред тог акцента, снажно се испоставља и акценат: *Бòсáнче*, *Далмаџи́нче*, *Новојазáрче* итд., тј. акценат који се сусреће и у ген. мн. ових типова именица (*Бòсáнāцā*, *Далмаџи́нāцā*, *Новојазáрāцā* итд.). Овај тип вокативног акцента, баш зато што је распрострањен у народним говорима и што се често чује међу школованима, представља једну од одлика нашег акцента уопште. Сем тога, изговор *Бòсáнче*, *Рèсáвче* итд. тврд је, прикладан за снажна узбуђења, срцбу и сл., док је изговор *Бòсáнче* мек, смирен и пријатно делује на уво. Поред онога што је о њему већ речено, мислим да му и ово својство оправдава књижевну употребу. Потребно је још нешто рећи о акценту вок. једн. именица као *Јужноамерика́нац*, *рачуноисџи́иџач* и сл. Мени се чини да је сасвим умесно и природно што су чланови Правописне комисије узели акценат *вèгетаријáнче*, *рèволуциона́ру* итд. за именице као *вегетаријáнац*, *револуциòнāр* и сл., али ми се не чини ни тако умесно ни тако природно што су исто тако акцентовали и именице као *рачуноисџи́иџач* (*ра̀чуноисџи́иџачу*), иако је тај акценат теоријски неоспоран. Мислим да је ту Даничићево решење (исп. *исџодс̀унчанџче*, *чуџуройсџи́иџче*) боље и за уво пријатније. Ове су именице сложене и као да та њихова особина не допушта да се акценат пребаци на први слог онако ефикасно као код простих именица типа *вегетаријáнац*, те је боље *Јужноамерика́нче* него *Ј̀ужноамерика́нче*.

Ни акценат вок. једн. акценатских типова *шáрòв*, *свèдок* и *синòвац* не задаје веће тешкоће. Форма *шáрове*, *свèдоче*, *синòвче* забележена је у многим народним говорима и призната од свих. Слично је и са именицама типа *кòсац*, *џрòсац*, *òшац* итд. Међутим, изгледа да је акценат *м̀рџиваче* (место *мрџиваче*), *шèсначе* (м. *шèсначе*) итд. — у нарастању (исп. ово са типом: *Рèсáвче*—*Рèсáвче*). Исто тако животан је хипокористични акценат типа *браџи́ићу*, *муџи́ићу*, *синџи́ићу* и сл. Ипак се, мислим, не би могла признати као књижевна ова два последња типа јединског вокативног акцента (*шèсначе*, *браџи́ићу*) без поближег проучавања њихове данашње распрострањености и тенденција њиховог развитка.

У вок. мн. јасно су се испољила два акцента, један на првом слогу: *јџнаџи*, *каџеџани*, *лакрдиџаши*, *бегџнци*, *Далмаџинџи*, *шарџви*, *сведџци* итд., и други као у ном. мн.: *јунџи*, *каџеџани*, *лакрдиџаши*, *бегџнци*, *Далмаџинџи*, *шарџви*, *сведџци* итд. До ту скоро у нашој науци о језику узиман је као књижевни акценат онај први тип, тј. *јџнаџи* итд., док други није помињан. Међутим, у последње време овај други тип (*јунџи*) нађен је на терену у толикој мери, и то у првом реду на теренима наших најновијих народних говора, да му је немогуће оспорити књижевну вредност. Да је имао пред собом дијалектолошки материјал којим располаже наша данашња наука, Ђ. Даничић не би сумњао у Вуков акц. вок. мн. *колаџи* који је показао у парадигми именице *колаџ* у „Српској граматичи“ пред Рјечником од 1818. год. Сем тога, у најновије време све више се он признаје и теоријски. Даничићева сумња у вредност Вукова акцента вок. мн. *колаџи* мора се данас, разуме се, сасвим одбацити. Затим, оно што је речено за акценат вок. једн. именица типа *Ресџваџ*, *Далмаџинаџ*, *Јужноамерикаџаџ* итд. вреди и за вок. мн.: *Ресџвиџи* (поред *Ресџвиџи*), *Далмаџинџи* (поред *Далмаџинџи* и *Далмаџинџи*), *Јужноамерикаџи* (поред *Јужноамерикаџи* и *Јужноамерикаџи*) итд.

На основу свега досад изнетог ваљало би, у овом тренутку развитка нашег језика, сматрати оправданим у књижевном језику ове вокативне акценте показаних именичких типова:

	Једнина	Множина
1. <i>војџник</i>	<i>војџниџе</i>	а) <i>војџниџи</i> б) <i>војџниџи</i>
2. <i>барџаџкиџар</i>	<i>барџаџкиџару(џе)</i>	а) <i>барџаџкиџари</i> б) <i>барџаџкиџари</i>
3. <i>аџоџеџкар</i>	<i>аџоџеџкару(џе)</i>	а) <i>аџоџеџкари</i> б) <i>аџоџеџкари</i>
4. <i>милиџиџнар</i>	а) <i>милиџиџнару(џе)</i> б) <i>исџодсџнџанџиџе</i>	а) <i>милиџиџнари</i> б) <i>милиџиџнари</i> в) <i>исџодсџнџанџиџи</i> г) <i>исџодсџнџанџиџи</i>
5. <i>ревоџуџиџнар</i>	а) <i>ревоџуџиџнару(џе)</i> б) <i>раџуџоџлагџачу</i>	а) <i>ревоџуџиџнари</i> б) <i>ревоџуџиџнари</i> в) <i>раџуџоџлагџачи</i> г) <i>раџуџоџлагџачи</i>

6. <i>Босанац</i>	а) <i>Бѡсѡнче</i>
б) <i>Бѡсѡнче</i>	а) <i>Бѡсѡнци</i>
б) <i>Босѡнци</i>
в) <i>Бѡсѡнци</i>
7. <i>Далмајѡнац</i>	а) <i>Дѡлмајѡнче</i>
б) <i>Далмајѡнче</i>	а) <i>Дѡлмајѡнци</i>
б) <i>Далмајѡнци</i>
в) <i>Далмајѡнци</i>
8. <i>Новојазѡрац</i>	а) <i>Нѡвојазѡрче</i>
б) <i>Новојазѡрче</i>	а) <i>Нѡвојазѡрци</i>
б) <i>Новојазѡрци</i>
в) <i>Новојазѡрци</i>
г) <i>Новојазѡрци</i>
9. <i>вегетѡријѡнац</i>	а) <i>вѡгетѡријѡнче</i>
б) <i>вегетѡријѡнче</i>
в) <i>чушурѡйсѡйлче</i>	а) <i>вѡгетѡријѡнци</i>
б) <i>вегетѡријѡнци</i>
в) <i>вегетѡријѡнци</i>
г) <i>чушурѡйсѡйлци</i>
д) <i>чушурѡисѡйлци</i>
10. <i>револуциѡнац</i>	а) <i>рѡволуциѡнѡрче</i>
б) <i>револуциѡнѡрче</i>
в) <i>Јужноѡмерикѡнче</i>	а) <i>рѡволуциѡнѡрци</i>
б) <i>револуциѡнѡрци</i>
в) <i>револуциѡнѡрци</i>
г) <i>Јужноѡмерикѡнци</i>
д) <i>Јужноѡмерикѡнци</i>
11. <i>шѡрѡв</i>	<i>шѡрѡве</i>	а) <i>шѡрѡви</i>
б) <i>шѡрѡви</i>
12. <i>свѡдок</i>	<i>свѡдоче</i>	а) <i>свѡдоци</i>
б) <i>свѡдоци</i>
13. <i>синѡвац</i>	<i>сѡнѡвче</i>	а) <i>сѡнѡвци</i>
б) <i>синѡвци</i>
14. <i>кѡсац</i>	<i>кѡшче</i>	а) <i>кѡсци</i>
б) <i>кѡсци</i>

Што се тиче питања треба ли у књижевном језику задржати више акценатских варијаната или их треба свести на једну, мислим да се у томе треба држати пре принципа Вука Караџића, који није сузбијао ниједну од напоредних форми само ако је она била животна у народним говорима, него Ђура Даничића, који је тежио свођењу варијаната на јединствене форме. То значи да би било ненаучно, или, може бити, штетно по наш језички развитак, укинути у овом тренутку развоја нашег језика нпр. изговор *Далмајѡнче* ако он има исто толико животне снаге као и изговор *Дѡлмајѡнче*.

М. Сѡганић